

SZEMLE

Kisebbségek kultúrája

A férfi- és nőszerep változásai a délkelet-európai társadalmakban

Schubert, Gabriell: Entwürfe von Männlichkeit und Weiblichkeit in Südosteuropa in ihren wesentlichen Entwicklungslinien. = Südosteuropa Mitteilungen. 2012. 1. no. 47–60. p.

A jénai emeritus professzorasszony tanulmánya a gender témában röviden öszszegi a patriarchális viszonyok hosszú túlélésével jellemezhető Délkelet-Európa régebbi és mai képét. (Magáról a hagyományról már többször, részletebben is szólt.) Címadásától eltérően egyébként csak szűkebb délszláv talajon tekint széjjel, a tágabb régióra kiterjeszhetőnek ítélve a mondottakat.

A hódítóval szemben sok évszázadon át helyi önvédelemre berendezkedett autochton népesség heroikus életformáját szolgálta az a zárt, apajogú nagycsalád-, illetve testvérszövetség-forma, amely a férfi és női szerepeket a létfenntartás napi teendőire nézve is szigorúan szétválasztotta („külső” és „belső” feladatok), egyidejűleg a „hős” erényekre elhivatott és az anyagi javakat előteremtő férfinak hegemoniát biztosított a nővel szemben, ám annak biztonságot nyújtott, és alárendelt szerepén belül is tiszteltben tartotta (lásd egyebek mellett: a levirátus, illetve szororátus intézményét). A családi közösségeken belül rögzült viszonylatok, kétségkívül megmeredve, továbbéltek a heroikus korok letűntével is, s csak a 19. század második felében vette kezdetét a felbomlásuk. A nagycsalád mint társadalmi szerveződési forma a 20. századra már csak elszórtan volt jellemző, a mentalitás a gondolkodásban, a magatartásmintákban azonban minden európaizálódás és globalizálódás mellett is jelen maradt. A férfihegemoniát végül a hős-ethosz mitikus magasságaiban szárnyaló népi epikai hagyomány is hozzásegítette továbbéléséhez. A nemzedékek szellemi táplálékát adó délszláv epika valóságos foglalatja a férfinen idealizált és heroizált eszményének, mint ahogy a hozzá tartozó, a férfi világának alávetett nőeszményt is köbe vési. (Lásd akár a befalazott asszony motívumát.)

A hősiség felvállalása dolgában a 20. század folyamán történt azonban valami új is: a nők bekapcsolódása a 2. világháború partizánharcai során. Ez előre szentesítette a titói vagy éppen a bolgár kommunista modernizáció részeként elővezetett női egyenjogúsítás programját – a polgári törvénykönyvben, a munka világában, a nyilvánosságban egyaránt, amit a társada-

lom zökkenőmentesen elfogadott, bár az előmenetele falu és város között azért megoszlott. Az azonos munkáért a nő azonos bért is ritkán kapott. Az adekvát családforma az egyenjogúság mentén természetesen a kiscsalád, legfeljebb többgenerációs együttéléssel. A nő újszerű „jogosultságainak” és hagyományos „kötelességeinek” egyenlege mindazáltal – közös tehervállalás és/vagy korszerű felszereltség híján – a kiscsalád formán belül is meglehetősen passzív a munkahelyi és az otthoni „kettős műszak” jóvoltából. Emellett a házastársi morálért meg a szaporulatért a férfínál most is inkább a nő felelt, miközben a szexualitás maga tabutéma maradt. Mindezzel kapcsolatosan akkoriban sok visszasságról a városi viccfolklor adott számot.

A posztdiktatúra nyugatra nyitó világa természetesen csak megerősítette az egyenjogúság intézményét, noha a reklám csak félrevezető szabadságmintákat adott a fogamzásgátlástól a szexuális szabadossáig. Ezek a minták áradnak az exkluzív szórakozóhelyek, nemzetközi hálózatba illeszkedő divatházak programjaiból, tévéműsorokból, az újgazdag réteg luxusrendezvényeiről, lényegében ezek mind a család ellen dolgoznak. (A „ragadozó” nő mint szexista démon nemzeti színekbe öltöztetése a Milošević-éra egyik belgrádi bárjában természetesen szélsőséges kisiklás.) A temérdek válás és kötetlen együttélés, a biológiai újratermelődés válsága a megmondhatója ennek. Ezen a ponton lendül vissza az inga a patriarchalista örökség irányába. A konzervatív és nemzeti-populista ideológia – gyakran persze inkább politikai szavazatszerzés jelleggel – előszeretettel vezetné vissza a nőt mint alázzatteli hitvest, fáradhatatlan háziasszonyt és buzgó anyát régi alárendelt szerepéhez, a „tűzhelyhez”, a „gyerekszobához”. (A tanulmány egyebek között a budapesti metrójáróban látható embrióvédő plakáttal példálózik.) Átgondolt felvilágosítás, okos szó, társadalmi programmal párosítva többet érne.

A megfigyelések, empirikus felmérések a régióban egyébként egybehangzóak abban, hogy a család tekintélye egyelőre stabil, a szinglisedés vagy a kötelmek nélküli élettársi viszony intézménye nem terjed szélesebb körben. A szülők legalább akkor általában felvállalják az együttélés megpecsételését, amikor már beköszöntött a gyermekáldás. Falun ma is vállalhatatlannak számít a „gyermekét egyedül nevelő” anya állása. A hagyományos életforma irányába hajtja vissza a nőtársadalmat a munkaerőpiacról való kiszorulás is, ami ugyan a férfiakat is érinti, legfeljebb kisebb gyakorisággal. A patriarchális családi mentalitás egyes maradványai is elevenek számos mai (ortodox vallású) kiscsaládban: a nő a férje védőszentjét tiszteli meg a családi hálaadásban, a férj rokonságát a magáé elé helyezi, a szülői örökségrésről önként, hallgatólagosan lemond a fivérei javára. A délszláv családokban ma is általában fiúgyermeket áhítanak, és azt várják el a szülőanyától.

Komáromi Sándor